

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ
ШКОЛЯРІВ ДО ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ
В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Інна ТВЕРДОХЛЕБОВИЧ

Науковий керівник:
Оксана КОНСТАНТИНІВ,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії і спеціальних
методик

Рецензент:
Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ ДО ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	6
1.1 Толерантність як необхідна складова формування особистості	6
1.2 Толерантність до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в інклюзивній школі	12
1.3 Технології формування соціальної толерантності.....	21
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	29
2.1 Констатувальний експеримент.....	29
2.2 Результати формувального експерименту.....	31
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ ДО ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	40
3.1 Формувальний експеримент.....	40
3.2 Результати формувального експерименту.....	40
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, І. Іванова, С. Миронова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Смотровва, Д. Шульженко, К. Островська, та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Значний вплив на розвиток системи спеціальних навчальних закладів, удосконалення їх структури, розробку методик діагностики психічного розвитку дітей мали праці психологів В. Бондаря, О. Гаврилова, В. Синьова, В. Тарасун, М. Ярмаченка. У працях цих вчених обґрунтовано принципові положення щодо особливостей розвитку психічних процесів у дітей різного віку, ролі корекційного виховання у підготовці до шкільного навчання, механізмів формування їх соціальнокомунікативної активності. В дослідженнях вчених вивчалася історія становлення і розвитку окремих напрямків спеціальної освіти дітей шкільного віку з різними психофізичними порушеннями. Одночасно аналізувалася історія виникнення наукових поглядів на ті чи інші прояви аномального розвитку та засоби їх психолого–педагогічної корекції.

Необхідність запровадження інклюзивної освіти пов'язана, насамперед, з тим, що число дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно зростає. Дітей, що потребують корекції фізичного або розумового розвитку, в Україні понад 1 млн., що становить 12% від загальної кількості дітей у країні. Окрім зростання кількості дітей з обмеженими можливостями, наголошується тенденція якісної зміни структури порушення, комплексного характеру порушення у кожної окремої дитини. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей з особливими потребами та забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для навчання дітей з особливими потребами. Ця ідеологія передбачає передусім толерантне ставлення суспільства до дітей із

особливими освітніми потребами. Тому метою роботи є аналіз проблеми толерантності до дітей з особливими освітніми потребами у процесі інклюзивного навчання.

Предмет особливості формування основ соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти

Об'єкт процес формування соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти

Мета дослідження: дослідити стан соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти і розробити та апробувати методiku з формування соціальної толерантності.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. здійснити аналіз вітчизняних і зарубіжних науково-методичних джерел з проблеми соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти;

2. виявити рівень соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти;

3. визначити технології соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти.

4. розробити та експериментально перевірити визначені напрями та зміст формування соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти

Методи дослідження:

Теоретичні: теоретичний аналіз і синтез зарубіжного й вітчизняного досвіду для обґрунтування теоретичних положень з проблеми формування соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти; *емпіричні:* пряме й опосередковане спостереження за толерантним ставленням школярів; педагогічний експеримент з метою перевірки доцільності розробленої експериментальної

методики формування соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти; методи діагностування соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти.

Практична значення одержаних результатів полягає у розробці тренінгу з формування соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти.

Експериментальна база. Дослідження формування соціальної толерантності школярів до дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти КЗ «Браїлівський ліцей ім. В. О. Забаштанського» Жмеринської територіальної громади

Апробація результатів дослідження була проведена на XV Міжнародній науково-практичній конференції «Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи».

Публікації: Дослідження толерантного ставлення до дітей з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О. Гаврилова. Вип. 13. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2022. С. 322-328.

Структура дипломної роботи складається з трьох розділів та підрозділів, 71 використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки

1. Доведено, що для дітей середнього в старшого шкільного віку характерна криза ідентичності, що виявляється в соціальному й індивідуально-особистісному виборі, ідентифікації та самовизначенні. Неможливість вирішення цих завдань у період кризи може сприяти формуванню неадекватної ідентичності. Саме шкільний вік – найбільш оптимальний період для формування толерантності, чому сприяють: увага до питань власної культурної ідентичності, їх інтерес до способу життя інших людей, визначення своєї позиції у сфері людських відносин, прагнення заявити про свою думку з багатьох актуальних проблем, розвиток рефлексії і почуття соціальної відповідальності. Процес формування толерантності пов'язаний з соціальним вихованням, що передбачає створення відповідного соціокультурного середовища у школі, орієнтованого на самореалізацію особистості, з урахуванням специфіки соціальної ситуації і особливостей її розвитку.

2. Визначено методи дослідження соціальної толерантності у дітей з типовим розвитком це анкетування (школярам було запропоновано низку запитань, які стосувались їх ставлення до проблем інвалідності, людей з особливими освітніми потребами та можливостей спільного навчання) та тестування за експрес-діагностикою «Індекс толерантності».

3. Проаналізовано результати дослідження рівня софрмованості соціальної толерантності у підлітків з типовим розвиток до дітей з порушеннями мовлення.

Визначено, що у 20 % респондентів, середній — у 49 %, низький — у 31 %. Якісний аналіз також показав найнижчі бали саме за шкалою «соціальна толерантність».

4. З'ясовано, що значне місце у формуванні толерантної поведінки серед молоді займають педагогічні (виховні) технології, або їх ще називають соціально-педагогічні. Соціально-педагогічні технології, направлені на формування толерантності особистості, є системою процедур, способів і методів педагогічного впливу на молоду людину з метою вироблення в неї вміння організувати себе, налагоджувати нормальні стосунки в сім'ї, навчальному закладі, у середовищі однолітків.

3. Розроблено тренінг профілактики негативних явищ нетерпимого відношення серед підлітків, який націлений на сприяння формування навичок толерантної поведінки у підлітків до дітей з особливими освітніми потребами. Завдання тренінгу: ознайомити підлітків з поняттями «толерантність» і «толерантна особистість», показати певні рівні толерантної поведінки людини; розвивати уяву, здатність до емпатії, співпереживання і співчуття, довіру, гідність і самопізнання як елементи толерантності в контексті взаємин з іншими; виховувати спостережливість, чуйність, взаємоповагу, людяність, терпимість і небайдужість, уважність і повагу до інших людей; виховувати здатність бачити і розуміти відмінність іншої людини від себе, вчити встановлювати стосунки на доброзичливій основі; сприяти формуванню ціннісних установок на толерантне спілкування та навичок толерантної поведінки, звичок; навчити учасників конкретних прийомів, що допомагають розвинути в собі якості толерантної особистості. Тренінг складався з 5 занять тривалістю 60 хвилин.

5. Підтверджено, що проведена робота є ефективною, адже після проведення анкетування та тестування показали такі результати: кількісний аналіз — високий рівень толерантності виявлено у 36 % респондентів, середній — у 50 %, низький — у 14 %. Якісний аналіз також показав середній рівень за шкалою «соціальна толерантність».

Дослідження не вичерпує розкриття усіх питань щодо формування соціальної толерантності до дітей з порушеннями мовлення. У перспективі є план по розробці заходів щодо формування толерантного ставлення до дітей з порушеннями мовлення в усіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. .Богущ А. М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції
2. Базовий компонент дошкільної освіт [Електронний ресурс] / авт. кол. : А.М. Богущ, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. – К. : Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. – 26 с.
3. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське
4. Богущ А. М. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема / А. М. Богущ // Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення : зб. наук. праць. – Київ ; Запоріжжя, 1998. – Вип. 11. – С. 5–18. Б
5. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. К.
6. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. :Аспект
7. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. Наук. праць / За заг. ред. П. М. Таланчука, Г. В. Онкович. – К. : Вид-во «Університет «Україна », 2009. – 316с.
8. Альохіна Н. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців / Н. В. Альохіна // Наукові записки. Серія: Культура і соціальні комунікації. — 2012. — №3. — С. 23 — 31.
9. Асмолов А. Г. Практическая психология и проектирование вариативного образования в России: от парадигмы конфликта – к парадигме толерантности // Психология образования: проблемы и перспективы: материалы междунар. Научно-практич. конф., Москва, 16–18 декабря 2004. М.: Смысл, 2004. С. 6–10.
10. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ,
- 11.Баева Л.В. Толерантность: идея, образы, персоналии: [монография] / Л.В. Баева. – Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2009. – 217 с.
- 12.Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. –

- 13.Безпалько, О. В. (2003). Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної культури, 134 с.
14. Богданов С. Соціальний захист інвалідів / Богданов С. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 268с.
- 15.Богініч О.Л., Богданець-Білоskalенко Н.І та ін. ; наук. кер. В.О.Огнев'юк. – Київ, 2016. – 304 с.
- 16.Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і практика / А. М.Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 216 с.
- 17.Богуш А. М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку / А. М.Богуш. – К. : Рад. шк., 1986. – 342 с.
- 18.Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах / А. М. Богуш. – М. : Вища школа, 1993. – 231 с.
- 19.Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання / А. М. Богуш – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 374 с
- 20.Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен // Науково-педагогічний журнал Рідна школа. 2011. № 3. С. 10–14.
- 21.Бондырева С.К. Толерантность (введение в проблему) / С.К. Бондырева, Д.В. Колесов. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 2003. – 240 с.
- 22.Васьківська Г. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. / Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2016.- С.33-38.
- 23.Вашуленко М. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності / М. Вашуленко // Дитячий садок. – 2004. – № 20. – С. 10–13.
- 24.Вікова психологія: посібник для студ. вищ. навч. закладів / М.В. Савчин, Л.П. Василенко; М-во освіти і науки України. – Дрогобич :Відродження, 2001. – 287 с Рубинштейн С. Л. К вопросу о языке, речи и мышлении// Вопросы языкознания. – 1957 – №2. – с.42-48.

25. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Просвіта, 2001 – 416 с.
26. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу / Н. С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – Вип. X. — С. 306—310.
27. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення / Н. Гавриш // Дитячий
28. Голдован И. Б. Коммуникативная компетентность с позиции педагогики / И. Б. Голдован // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 43–51.
29. Гончаренко А. Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей / А. Гончаренко // Дошкільне виховання. – 2004. – № 7. – С. 18–19.
30. Горішна, Н. (2020). Розвиток категорії інклюзивна освіта у філософсько-освітніх концепціях та сучасному науковому дискурсі. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 65-75. DOI: 10.25128/2520-6230.20.1.5.
31. Грабовська С.Л., Островська К.О. Психологічні особливості ставлення учнів загальноосвітньої школи до інклюзивного навчання / С.Л. Грабовська, К.О. Островська // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – № 17. – С. 77-85
32. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. К., 2005. 228 с.
33. Гулько Н.І. Гра як засіб формування іншомовної комунікативної компетенції дошкільників / Гулько Н.І. / Вісник психології і педагогіки: Збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 7. – К., 2012. – Режим доступу до збірника : http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць.

34. Декларация принципів толерантності. URL:
http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503
35. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. - Черкаси: ЧОПООП ЧОР, 2012. - 32 с.
36. Дзоз, В. А. (2012). Ребенок с особыми образовательными потребностями: методичні рекомендації. Сімферополь: МОН АРК, 17 с.
37. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Г.В.Беленька,
38. Дуткевич Т. В. Особливості соціально-перцептивного образу міжособистісного конфлікту // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. пр. Кам'янець подільського національного університету ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПНУ/ За ред. С. Д. Максименко, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 8. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 288–297.
39. Єжова Т.Є. Організаційно-педагогічні умови створення толерантного освітнього середовища інклюзивної школи / Т.Є. Єжова // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2012. – №9. – С.66-75.
40. Зарівна О.Т. Мова як чинник формування толерантності студентської молоді в глобалізованому суспільстві. URL:
http://librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=3008&start=8/
41. Зверєвої, І. Д. (2013). Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання. Київ, Сімферополь: Універсум, 536 с.
42. Калмикова Л. О. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: [монографія] / Л. О. Калмикова. – К. : Вид-во “ПП Медведєв”, 2007. – 304
43. Капської, А. Й (2006) Соціальна педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 468 с.
44. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / А.А. Колупаєва // – К. : СаммітКнига, 2009. –272 с.

45. Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010) Отримано з:
<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogonavchannya>
46. Котелянець Ю.С. Формування толерантного інклюзивного середовища в початковій школі / Ю.С. Котелянець // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. – 2016. – Вип. 253. – С. 115-121.
47. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
48. Лесько О.Й. Забезпечення зайнятості та професійної орієнтації осіб з обмеженими фізичними можливостями – важливе завдання соціально-економічної політики // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України, 2002. – Вип.7. – С. 37-42.
49. Лесько О.Й., Мельник І.Г. Соціально-економічні аспекти зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2008. – Вип. 139. – 101с. - С. 26.
50. Логопедія: підручник / За ред. М. К. Шеремет. Вид 3-тє, перер. та допов. Київ: Видавничий дім «Слово». – 2015. – 776 с.
51. Логопедія: підручник. – [Шеремет М.К., Тарасун В.В., Конопляста С.Ю. та ін.]; за ред. М.К. Шеремет. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.
52. Логопсихологія : навч. посіб. / Конопляста С. Ю., Сак Т. В. ; за ред. Шеремет М.К. – К. : Знання, 2010. – 293 с.
53. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. – Київ: Вища школа., 1974. – 356 с.
54. Марченко І.С. Особливості логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. Логопедія., 2013. – №3. – 52-56 с.
55. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі // За ред. А.М. Богущ. – К.: Вища шк., 1992. – 412с
56. Миронова С. П. Командний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзивної

- освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 2011, 14 (3): 108-112.
57. Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах: навчально-методичний посібник. *Тернопіль: Астон, 2020.*
58. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 624 с. 8. Пісоцький В. Ідея толерантності в етиці Григорія Сковороди // *Людина і світ*. 1999. № 10. С. 49 – 51. 9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М.: Знание, 1996.
59. Осипова Т.Ю. Виховна робота зі студентською молоддю: Навч. посібник / Т.Ю. Осипова, І.О. Бартенєва, О.О. Біла; [За заг. ред. Т.Ю. Осипової]. – Одеса: Фенікс, 2006. – 288 с.
60. Пашков А. Г., Гонеев А. Д. Педагогические основы социальной реабилитации детей с ограниченными возможностями / Пашков А. Г. – Курск: Изд-во КГМУ, 2007. – 316с.
61. Рожков М.И. Воспитание толерантности у школьников / М.И. Рожков, Л.В. Байбородова, М.А. Ковальчук. – Ярославль: Академия развития, Академия холдинг, 2003. – 192 с.
62. Рожков М.И. Воспитание толерантности у школьников / М.И. Рожков, Л.В. Байбородова, М.А. Ковальчук. – Ярославль: Академия развития, Академия холдинг, 2003. – 192 с.
63. Сабат, Н. (2008). Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. (3), 42–46. Семигіна, Т. В. Мигович, І. І. (2005). Вступ до соціальної роботи. К.: Академвидав. 304 с.
64. Тарабасова Л.Г. Виховуємо соціально компетентного дошкільника / Л.Г. Тарабасова // *Методичні рекомендації*. 2016. – Дніпро. – С.30.
65. Шульженко Д.І. Аутизм – не вирок / Шульженко Д.І. – Львів: Кальварія, 2010. – 224 с.
66. Шульженко Д.І. Аутизм – не вирок / Шульженко Д.І. – Львів: Кальварія, 2010. – 224 с.

67. Herzberg, F. One More Time: How Do You Motivate Employees? // Harvard Business Review, 2003. № 1, pp.17-29]
68. Herzberg, F. One More Time: How Do You Motivate Employees? // Harvard Business Review, 2003. № 1, pp. 17-29]
69. Horishna, N. (2020). The development of the category of inclusive education in philosophical-educational concepts and modern scientific discourse. Social work and education, 7(1), 56-64.
70. Nicholson P. Toleration as a Moral Ideal // Aspects of Toleration. / Eds. / Horton, S. Mendus. London, New York: Methuen and Co. Ltd, 1985. – 255 c.
71. Nicholson P. Toleration as a Moral Ideal // Aspects of Toleration. / Eds. / Horton, S. Mendus. London, New York: Methuen and Co. Ltd, 1985. – 255 c.